

BURÛC SÛRESİNİN KİMLİĞİ VE ÜSLÛBU ÜZERİNE*

Mehmet Nurullah AKTAŞ**

Öz

Mekke'nin ikinci merhalesinde nâzil olan Burûc sûresi, 22 âyetten oluşmaktadır. Mekkî sûrelerin özelliklerini taşıyan Burûc sûresi, Ashâbu'l-Uhdûd kıssası ile zor ve sıkıntılı bir dönemden geçen mü'minlere teselli vermekte, Mekke şirk toplumunu uyarmaktadır. Bu çalışmada, Burûc sûresinin kimliği ortaya konulmakta; kasem, te'kît, kıssa ve ikna etme gibi üslûpların sûrede ele alınmış biçimi üzerinde durulmaktadır. Bu üslûpların yanında lafız-mana ilişkisinin güçlü bir şekilde sûrede yer alması, nâzil olduğu ortam dikkate alındığında ehemmiyeti daha iyi anlaşılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Burûc Sûresi, Sûre, Ashâbu'l-Uhdûd, Üslûb.

ON IDENTITY AND STYLES OF THE BURÛJ SÛRAH

Abstract

The sûrah of Burûj which is revealed in the second stage of Mecca consist of 22 verses. Burûc sûrah, illustrating property of sûrah which is revealed in the Mecca, by Ashâb al-Ukhdûd, parable relieved believers who had being experienced difficult and trouble period and this sûrah warns Mecca's polytheists. Besides the identity of Burûj sûrah is revealed, in this study approach sûrah about style that like oath, confirmation, story and persuasion is investigated. It will be better understood besides these style when considering that relationship of wording-meaning take place in the sûrah and environment of reveal.

Keywords: Sûrah al-Burûj, Sûrah, Ashâb al-Ukhdûd, (The Companions of The Trench), Uslûb (Style).

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm, baştan sona, âyet âyet tefsir edildiği gibi belli bir mevzu veya muayyen bir sûre esas alınarak da yapılmaktadır. Kur'ân'ın tamamının tefsirini yapan ve şu anda eseri elimizde bütünüyle mevcut olan ilk kaynak, İbn Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/922) *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsiridir. Mücahid (ö. 103/721) ve Sa'îd b. Cûbeyr'in (ö. 95/714) tefsirlerinden bahsedilmişse de, gelen rivâyetler tartışmalıdır. Zira bu tefsirlerden çok az bir kısmı günümüze ulaşmıştır.¹

Makale gönderim tarihi: 25.08.2016, kabul tarihi: 15.10.2016

* Bu makale, 2001 yılında Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığımız "Burûc Sûresi'nin Tefsiri" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezine dayanmaktadır

** Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, e-mail: m.nurullahaktas@hotmail.com

¹ Mustafa Müslim, *Mebâhis fi't-Tefsiri'l-Mevdûi*, 2. baskı, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1418/1997, s. 14.

Tefsir tarihi boyunca, belli başlı sûrelerin tefsiri ile ilgili müstakil eserler kaleme alınmıştır.² Bu çerçevede Fâtiha, Yâsin, Feth ve Mülk gibi sûrelerin tefsirleri yazılmış,³ üniversitelerde tez çalışmaları olarak Nûr, Sâffât, Fâtır, Şûrâ, Duhân, Feth, Hucurât, Talâk, İnsan, Kadr, Tekâsur, Asr, Tebbet, Felak ve Nâs gibi sûrelerin tefsirleri farklı açılardan ele alınmıştır.⁴

Bu çalışmada, nüzûl sırasına göre 27. sırada yer alan ve 22 âyetten oluşan Burûc sûresinin kimliği ve üslûbu ele alınacaktır. Bu sûre, şiddetli baskılara maruz kalan Müslümanların Habeşistan'a hicret ettiği bir dönemde yani Mekke döneminin ikinci safhasında nâzil olmaktadır.⁵ Burûc sûresinde, Mekkeli müşriklerce bilinen Ashâbu'l-Uhdûd kıssası hatırlatılmakta, Firavun ve Semûd ordularının başına gelen hâdiselere işaret edilmektedir. Bu sûrede, ehl-i küfrün evvelki dönemlerde yaşayan mü'minlere reva gördüğü eziyetlere dikkat çekilerek Mekke şirk toplumu uyarılmaktadır.

Burûc sûresini ele almamızdaki önemli bir etken de tarih boyunca var olagelen hak ile batıl mücadelesinin sûrenin ana konusunu teşkil etmesidir. Hz. Âdem'in (a.s.) çocukları ile başlayan bu mücadele, değişik renk ve şekillerde kıyâmete kadar devam edecektir. Bundan dolayı başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere eziyet gören mü'minlere teselli veren ve iman-küfür mücadelesini işleyen Burûc sûresinin kimliği ortaya konulacak, ardından sûrede ele alınan üslûplar analiz edilecektir.

1. Burûc Sûresinin Kimliği

Bu başlık altında Burûc sûresinin ismi, sebab-i nüzûlü, Mekkî oluşu, diğer sûrelerle münasebeti ve sûre ile ilgili gelen hadislerin değerlendirilmesi yer alacaktır.

1.1. İsmi ve Sebeb-i Nüzûlü

Burûc Sûresi, Osman ile İbn Mes'ûd'un mushaflarında –şu anki tertibe göre- 85. sûre iken Ubeyy b. Ka'b'ın mushafında 80. sûredir.⁶ Nüzûl sırası açısından bakıldığında ise Burûc Sûresi, Osman mushafına göre, 27. sırada olup 26. sûre olan Şems ile 28. sûre olan Tîn sûreleri arasında yer alır.⁷ Mushaflardaki sıralama farklılığına rağmen bu sûre, yirmi iki âyetten oluşmakta olup ittifakla Mekkî bir sûredir.⁸ İbn Abbas'tan (ö. 68/687-688) gelen rivâyetler, bu sûrenin Mekke döneminin ikinci safhasında nâzil olduğuna dair görüşü desteklemektedir.⁹

Kur'ân'da zikredilen sûrelerin çoğu bir isim ile isimlendirilirken birden çok isim veya

² Mustafa Müslim, a.g.e., s. 40.

³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakât-u'l-Müfessirîn*, İstanbul 1973, I, 185.

⁴ Bkz. İslamî Araştırmalar Dergisi, cilt: 9, sayı:1-2-3-4, 1996, s. 248-264.

⁵ Sâlih, Subhî, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, 17. baskı, Beyrût 1988, s. 184.

⁶ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1993, s. 85.

⁷ İbn 'Aşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tûnus Li'n-Neşr, Tunus ts., XXX, 236; Bilmen, *Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4002; Cerrahoğlu, a.g.e., s. 86.

⁸ Âlûsî, Şehâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-'Azîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrût ts., Dâru'l-Fikr, Beyrût, ts., XV, 108; Rızâ, Muhammed Reşid, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, thk: İbrahim Şemsuddîn, 1. baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999, I, 33; Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, s. 184.

⁹ Suyûtî, Celâluddîn, Abdurrahman, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Kum 1403/1983, VI, 231.

sıfatla adlandırılan sûreler de mevcuttur.¹⁰ Birden çok ismi bulunan sûrelerden birisi Fâtiha sûresi olup yaklaşık yirmi ismi bulunmaktadır.¹¹ Burûc sûresine gelince, ismi ile ilgili olarak Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Ebu Hureyre'den (r.a.) şu rivâyeti nakleder: "Allah Resûlü (s.a.s.), yatsıda "semâvât"ın okunmasını emretti." Yani السماء ذات البروج ve السماء والطارق. Bu hadis, iki sûrenin isminin البروج ذات السماء ve البروج ذات السماء olduğunu delalet eder. Bu rivâyete karşılık Osman Mushafı ile tefsîr ve hadîs kitaplarında bu sûre, سورة البروج olarak isimlendirilmiştir.¹²

Burûc sûresi, Mekke döneminin ikinci safhasında köle ve güçsüz müslümanların yanısıra İslam'ı kabul eden saygın Kureyşli ailelerin de baskı ve işkenceye maruz kaldığı bir dönemde nâzil olmuştur. Burûc sûresinin da'vetin bu merhalesine işaret etmesi kuvvetle muhtemeldir.¹³ Sûre, işkence ve zulme maruz kalan inananlara Ashâbu'l-Uhdûd kıssasını hatırlatmış ve mü'minlerin sebat etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.¹⁴ Mü'minlerin bu dönemde daha çok teselliye ve metanete ihtiyaçları olduğu, Burûc sûrenin nüzûlü ile bu ihtiyacın bir nebze de olsa giderildiği anlaşılmıştır.

1.2. Mekkî Oluşu

Kur'ân sûreleri, nüzûl zamanı itibariyle Mekkî ve Medenî olmak üzere iki kısma ayrıldığı gibi âyet sayısı açısından da tıvâl (الطوال)¹⁵, miûn (المؤن)¹⁶, mesânî (المثنائي)¹⁷ ve mufassal (المفصل)¹⁸ olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır.¹⁹ Burûc sûresi de Mekkî bir sûre olup mufassal sûreler gurubu içerisinde yer almaktadır.²⁰ Bu gruplandırma, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şu hadîsine²¹ dayanmaktadır. "Bana Tevrat'ın yerine yedi tıvâl, İncil'in yerine miûn, Zebûr'un yerine de mesânî verildi. Mufassal sûrelerle de onlardan üstün kıldım."²² Bu rivâyetten, sûrelerin dört guruba ayrıldığı, aralarında Burûc sûresinin de bulunduğu kısa sûrelerin mufassal gurupta yer aldığı, Kur'ân'ın evvelki Kitaplardan üstün kılınmasının da bu guruptaki sûreler vasıtasıyla olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰ Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Dâr İbn Hazm, 1. baskı, Beyrût 1429/2008, s. 101.

¹¹ Suyûtî, *el-İtkân*, s. 101.

¹² İbn 'Aşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 236.

¹³ Derveze, İzzet, *et-Tefsîru'l-Hadis*, çev. Şaban Karataş, Ekin Yay., İstanbul 1997, VII, 278.

¹⁴ Beydâvî, Kâdî Nâsiruddîn, *Envâru't-Tenzîl*, (Mecmu'), Beyrût 1320/1908, VI, 483; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Yay., İstanbul 1971, VIII, 5687.

¹⁵ Tıvâl: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl ve Tevbe sûreler demektir. (Suyûtî, *el-İtkân*, I,120).

¹⁶ Mi'ûn: Tıvâl sûrelerinden peş peşe gelip gelmediğine bakılmaksızın Yûnus'tan Sâffât'a kadar âyet sayısı 100'ün üzerinde olan sûreler demektir. (Suyûtî, *el-İtkân*, I,120; Birışık, Abdulhamit, "Sûre", DİA, TDV Yayınları, XXXVII, İstanbul, 2009, 539).

¹⁷ Mesânî: Mi'ûn sûrelerinden sonra gelen Yûnus sûresinden sonra Kâf (veya Hucurât) sûresine kadar âyet sayısı 100'ün altına düşen sûrelerdir. Bu gruba mesânî denmesinin sebebi, miûn ile birlikte meydana gelen çift dizinin ikincisini teşkil etmesi, muhtevalarında yer alan mesellerin ibretler ve geçmişten haberler şeklinde iki yönlü olması veya içerdikleri kıssaların tekrarlanmasıdır. (Birışık, "Sûre", DİA, XXXVII, 539).

¹⁸ Mufassal: Araları besmele ile sık sık ayrıldığı ya da içlerinde mensuh âyetlerin az bulunduğu guruptur. Bu gurupta yer alan sûreler, Kâf ile başlayıp Nâs sûresiyle biter. (Birışık, "Sûre", DİA, XXXVII, 539).

¹⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 120; ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1412/1991, I, 345.

Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5697; Havva, Sa'îd, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, Dâru's-Selâm, 2. baskı, 1409/1984, XI, 6454.

²¹ Hadis âlimi Abdullah el-Ğimârî, hadisin hasen olduğunu belirtmiştir. (Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, I, 9).

²² Suyûtî, *İtkân*, I, 120.

Burûc sûresinin Mekkî oluşunu değerlendirmeden önce Mekkî sûreleri üç merhalede ele almak mümkündür:

(1) *Mekke'nin ilk merhalesi*: Müfessirlerin ittifakıyla bu dönemde 'Alak, Müddessir, Tekvîr, A'lâ, Leyl, İnşirâh, 'Adiyât, Tekâsür ve Necm sûreleri nâzil olmuştur.

(2) *Mekke'nin ikinci merhalesi*: Bu dönemde Abese, Burûc, Tîn, Kâri'a, Kıyâmet, Mürselât, Beled ve Hicr sûreleri nâzil olmuştur.

(3) *Mekke'nin üçüncü merhalesi*: Bu dönemde ise Sâffât, Zuhuf, Duhân, Zâriyât, Kehf, İbrâhîm ve Secde gibi sûreler nâzil olmuştur.²³

Bu tasnife göre Burûc sûresi, Mekke'nin ikinci merhalesinde nâzil olmuştur. Buradan hareketle Mekkî sûrelerin özelliklerini şu şekilde ifade etmek mümkündür: Mekkî sûrelerde, Yüce Allah'ın güzel isimlerinden bazıları peş peşe gelir ve fasılalar cinaslıdır. İfadeler hararetli lafızlardan seçilir. Bu lafızlar bazen şefkat bazen de sert yapılıdır. Bu yapı, büyüleyici ifadeler sayesinde sertleşmiş duyguları harekete geçirir.²⁴ Fesahat sahibi Mekke toplumuna münasip olarak sûreler ve sûreleri oluşturan âyetler kısa tutulur. Ağırlıklı olarak tevhit ile ilgili meseleler aktarılır, şirk ve putperestliğin üzerine âni hamleler yapılır. Şirk ve putperestliğe ısrarla bağlanmalarına sebep olan şüpheler bertaraf edilir, kâinatta var olan ve cereyan eden olay ve nesnelere dikkat çekilerek basiretlerin açılmasına sebebiyet verilir. Hem mü'minlere hem de ehl-i küfre yönelik mesajlar taşıyan kıssalar, en belîğ lafızlarla ve en faydalı ibarelerle sunulur.²⁵ Yine cennet ve cehennem tasviri yapılır ve Arap geleneğine uygun olarak sık sık kasem üslûbu kullanılır.²⁶ Kısaca bu sûrelerde, insan ruhunun derinliklerini etkileyen, kulakları ve kalpleri sakinleştiren bir hitap üslûbu kullanılır.²⁷

Mekkî sûreler genellikle şu üç konuya vurgu yapar: Ulûhiyyet, nübûvvet ve âhiret. Bu üç meseleyi, terğîb-terhîb, kıssalar, cennet-cehennem,²⁸ bir kısım ibâdetler ve hiç şüphesiz bütün toplumların hasretini çektiği adâlet takip eder. Ele aldığımız Burûc sûresinde de bu üç özelliğin varlığı açıkça görülmektedir. Buna göre Burûc sûresinin konuları, birbiriyle uyumlu olup cennet ve cehennem tasvirleri peşpeşe karşılıklı olarak birer pasajda aktarılmaktadır.

Burûc sûresinde, evvelki toplumlarda yaşayan mü'minlerin karşı karşıya kaldığı işkencelerin zikredilmesi, baskı ve şiddetin tarih boyunca devam ettiğini göstermektedir. Buna göre hangi dönemde olursa olsun inananlar, aynı meselelerden dolayı suçlanmakta, eziyetlere maruz kalmaktadır. Bu gerçekler, risaletin birliğini ve gelen tüm peygamberlerin aynı tepki ile karşılaştıklarını ortaya koymaktadır.

²³ Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, s. 185.

²⁴ Sâlih, a.g.e., s. 209.

²⁵ Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilu'l-İrfân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1412/1991, I, 196; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 61.

²⁶ Sâlih, a.g.e., s. 183.

²⁷ Derveze, *Kur'ânu'l-Mecîd*, çev. Vahdettin İnce, Ekin Yay., 1997.s. 106.

²⁸ Şâtîbî, Ebû İshâk, *el-Muvâfekat fi Usûli's-Şerîa*, Beyrût 1994, II, 378.

1.3. Öteki Sûrelerle Münasebeti

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah tarafından gönderilen, çelişki ve tutarsızlıklardan uzak olan ilâhî bir kitaptır. “Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şey bulurlardı.”²⁹ Kur'an'ın bütününde olduğu gibi O'nun sûreleri arasında da çelişki ve tutarsızlık yoktur. Sûreler arasında güçlü bir münasebet sözkonusudur.

Sûreler arasındaki münasebet ile ilgili olarak Celâluddîn es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) “*Tenâsuku'd-Durer fi Tenâsubi's-Suver*” ve Muteâl es-Sa'idî'nin “*en-Nazmu'l-Fennî fi'l-Kur'ân*” adlı eserleri gibi birçok çalışma mevcuttur.³⁰ Yine Râzî, İbnu'l-Arabî (ö. 543/1148), Ebû Hayyân (ö. 745/1344) ve Ebu's-Suûd (ö. 982/1574) gibi müfessirler bu hususu yeri geldikçe tefsirlerinde zikretmişlerdir.³¹

Elmalılı Hamdi Yazır, tefsirinde hemen bütün sûreler arasındaki münasebete işaret etmiştir. Hatta bu husus o kadar önemlidir ki Elmalılı, kendisine yapılan tefsir yazma teklifi sözleşmesinde bu konuyu açıkça zikrettiğini yani yazacağı eserde sûreler arasındaki münasebete işaret edeceğini, tefsirinin mukaddimesinde kaydetmiştir.³²

Burûc Sûresinin kendinden önceki İnşikâk sûresi ile sonrasında gelen Târik sûresi arasındaki münasebeti, şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1.3.1. İnşikâk Sûresi ile Münasebeti

İnşikâk sûresi, ehl-i küfrü yalanlamalarından dolayı azap ile tehdit ederken mü'minleri mükâfât ile müjdelemektedir. Benzer şekilde Burûc sûresi de önemli bir hâdiseye dikkat çekmek ve ehl-i küfrü lânetlemek üzere kasekle başlamaktadır. Buna göre iki sûrenin ortak mesajı şudur: Ehl-i küfür, inkârlarından vazgeçmezler ise Ashâbu'l-Uhdûd gibi lânete düşer olacaktırlar.

Ebû Hayyân, Burûc sûresinin İnşikâk sûresi ile münasebeti konusunda *el-Bahru'l-Muhît* adlı tefsirinde şunları zikreder: “Burûc sûresinin mâkabiliyle münasebeti şudur: Yüce Allah evvelki sûrede, müşriklerin resûl ve müminler için hazırladığı tuzak, yaptıkları öldürme, dövme, iple bağlama, güneşte yakma, göğüslerinin üzerine kaya parçalarını bırakarak işkence yapma gibi hususları çok iyi bildiğini³³ zikredince, Burûc sûresinde yaptıkları cürmün eski topluluklarda da var olduğunu, ateşle işkence yapıldığını, ateşe arz edilenlerin ise, imanda sebat gösterdiklerini, dinlerinden caymadıklarını ve bütün bunları mü'minlere reva görenlerin lanete uğradıklarını zikretmektedir.”³⁴

Merâğî ise, Burûc ile İnşikâk sûreleri arasındaki münasebeti şu şekilde açıklar: “Evvelki sûrede Yüce Allah'ın ehl-i küfrün Hz. Peygamber (s.a.s.) ve beraberindeki

²⁹ Nisâ, 4/82.

³⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 207.

³¹ Cerrahoğlu, a.g.e., s. 207.

³² Elmalılı, *Hak Dini*, I, 19.

³³ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ “Hâlbuki Allah, içlerinde ne sakladıklarını çok iyi bilir.” (İnşikâk, 84/23).

³⁴ Ebû Hayyân, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Ali el- Endulûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrût 1990, VIII, 449.

mü'minlere duydukları kinin hem dövme, katletme ve kızgın güneş altında işkencelere maruz bırakma gibi maddî eziyetlerin; hem de adavet, kıtlık, komplo gibi psikolojik eziyetlerin onlarda bıraktığı hoşnutsuzluğu Yüce Allah'ın bildiğini içerir. Bu sûrede ise, yapılan maddî ve psikolojik eziyetlerin geçmiş zâlim ve kâfir kavimlerin durumuna benzediği ifade edilir. Yine burada Kureyş'e uyarı yapılmakta, mü'minlere de sebât tavsiye edilmektedir."³⁵

Elmalılı, Burûc sûresinin İnşikâk sûresi ile münâsebetini zikrederken şöyle der: "Bu sûre özellikle İnşikâk sûresinde geçen "*Oysa Allah onların içlerinde ne sakladıklarını biliyor*"³⁶ âyetiyle işâret buyurulduğu üzere kâfirler müminlere karşı öfke ve kin beslerler, müminler ise onlardan gördükleri sıkıntıya katlanıp sabrederek Allah yolunda şehitlik ile büyük kurtuluşa ererler. Ayrıca önceki sûre gibi müminlere vaadi, kâfirlere tehdidi ve Kur'an'ın şanına dikkat çekmeyi içerir."³⁷

Ömer Nasuhi Bilmen ise iki sûre arasındaki münasebeti şu sözlerle açıklar: "Burûc Sûresi, İnşikâk Sûresi gibi mü'minler hakkında va'd-i ilâhîyi, kâfirler hakkında da va'îd-i rabbânîyi hâvî ve geçmiş kavimlerin mekr ve hilelerini hâvîdir. Kur'an'ın fehamet ve ulviyetini, Yüce Allah'ın da azametini ve sıfat-ı celilesini muhtevi bulunduğu için aralarında büyük bir münasebet vardır."³⁸

Yukarıda aktarılan bilgilerden de anlaşılacağı üzere Burûc sûresi ile kendisinden önce gelen İnşikâk sûresi arasında güçlü bir münasebet bulunmaktadır. İkisi de Mekki sûrelerin özelliklerini taşımaktadır. Bu sûreler, mü'minlerin karşı karşıya kaldığı sorunları ele alarak inananlara teselli vermekte ve ehl-i küfre gerekli uyarıyı yapmaktadırlar.

1.3.2. Târik Sûresi ile Münasebeti

Âlûsî (ö. 1270/1854), Târik sûresinin başında bu sûrenin Burûc sûresi ile münâsebetini aktarırken şöyle demektedir: "Yüce Allah, Burûc sûresinde ehl-i küfrün Kur'an'ı yalanladıklarını zikredince burada insanın nasıl da alçaldığını hatırlatır. Daha sonra Kur'an'ın vasıflarını zikrederek, Hz. Peygamber'e (s.a.s.), yalanlayanlara mühlet vermesini emreder."³⁹

Merâğî, Burûc sûresinde ehl-i küfrün Kur'an'ı yalanladığını, Târik sûresinde ise Yüce Allah'ın Kur'an'ı "*Kuşkusuz bir ayırıcı sözdür.*"⁴⁰ şeklinde vasıflandırarak yalancılardan ileri sürdüğü iddiaları reddettiğini; Burûc sûresinin kasemle başladığı gibi bu sûrenin de aynı üslûpla başladığını ifade eder.⁴¹

Elmalılı'ya göre, bu sûreler arasındaki münasebeti, çeşitli şekillerle görmek mümkündür. Özellikle Burûc sûresinin sonunda zikredilen Levh-i Mahfûz'dan Târik sûresinin başında geçen her nefis üzerindeki koruyucu meleşe yapılan geçiş, üzerinde

³⁵ Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dârü'l-Fikr, ts., X, 97.

³⁶ İnşikâk 84/23.

³⁷ Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5687.

³⁸ Bilmen, *Kur'an'ı-Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4002.

³⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XV, 120.

⁴⁰ Târik, 86/13.

⁴¹ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, X, 109.

düşünülmesi gereken güzel bir münasebetin varlığını gösterir.⁴²

Hülasa, Burûc sûresi ile akabinde gelen Târik sûresi arasında mükemmel bir münâsebet söz konusudur. İkişi de kasele başlamakta ve Kur'ân'ın yüceliğine vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde insanı bir damla sudan yaratan Yüce Allah'a, insanın nasıl oluyor da başkaldırdığı, O'nun Kelâm'ını inkâra kalkıştığı hususunu hatırlatmaktadır.

1.4. Sûre ile İlgili Hadisler

Sûrelerin faziletine dair hadîsler rivâyet edildiği gibi Burûc sûresi ile ilgili olarak da vârid olan rivâyetler söz konusudur. Gelen rivâyetleri zikrettikten sonra kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Allah Resûlü (s.a.s.), yatsı namazında *Burûc* ve *Târik* sûrelerini okurdu. Yine başka bir rivâyette yatsıda *semâvâtı* okumayı emrederdi.⁴³

Câbir b. Semure'den rivâyet edildiğine göre ise, Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Mu'az'a yatsı namazında A'lâ, Burûc ve Leyl sûrelerini okumayı emretti.⁴⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.), kendisine Ashâbu'l-Uhdûd hatırlatıldığında musibet ve meşakkatten Yüce Allah'a sığınmaktadır.⁴⁵ Başka bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.s.), sûrenin fazileti ile ilgili olarak, "Yüce Allah, Burûc Sûresini okuyan kimseye, her Cuma ve her Arefe günü sayısınca dünyada on hasene yazar"⁴⁶ buyurmaktadır.

İbnu Ebî Hâtem şöyle der: Allah Resûlü (s.a.s.) "*Firavun ve Semûd ordularının hâdisesi sana geldi mi?*"⁴⁷ âyetini okuyan bir kadının yanından geçti. Kalkıp dinlemeye başladı. Ve şöyle dedi: "Evet, (kesinlikle) haber bana geldi."⁴⁸

Sûrelerin faziletine dair vârid olan hadislerin sıhhati konusunda ihtilâf vardır. Kur'ân'ın her sûresinin fazileti hakkında zikredilen rivâyetler Ubeyy b. Ka'b'a dayanır ki, bunların pek çoğu mevzudur.⁴⁹ Sûrelerin fazileti ile ilgili hadisleri senedleriyle birlikte zikretmelerine rağmen Sa'lebî (ö. 429/1037) ve Vâhidî (ö. 468/1075) gibi müfessirler, mevzû rivâyetleri eserlerine aldıkları için eleştirilmekten kurtulamamışlardır. Bu rivâyetleri senedsiz zikretmekle tanınan Zemahşerî (ö. 538/1143) gibi müfessirler ise tenkide daha çok maruz kalmışlardır.⁵⁰

⁴² Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5697.

⁴³ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ', İsmail b.'Umer, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm*, 1. baskı, Beyrût 1414/1994, IV, 440; Süyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, VI, 231; Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1. baskı, Beyrût 1994, VII, 294.

⁴⁴ Süyûtî, a.g.e., VI, 231.

⁴⁵ Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. 'Umer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğevâmidî't-Tenzîl*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Bayrût, 1362/1947, IV, 731; Râzî, Fahrüddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Mektebu'l-'Alemlî'l-İslâmî, 3. baskı, Kûm 1311, XXXII, 118; Süyûtî, a.g.e., VI, 233; Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XV, 11.

⁴⁶ Zemahşerî, a.g.e., 733; Beydâvî, a.g.e., VI, 486; Ebu's-Su'ûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrût ts., V, 857.

⁴⁷ Burûc, 86/17-18.

⁴⁸ İbn Kesîr, a.g.e., IV, 450.

⁴⁹ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, s. 203.

⁵⁰ Zerkeşî, Bedrûddîn, Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, 3. baskı, 1400/1980, I, 432.

2. Burûc Sûresinin Üslûbu

Üslûb, lügatta develerin oluşturduğu sıra demektir. Çoğulu, *esâlib* olup yol, yön, metot, tutulan yol anlamlarına da gelir.⁵¹

Üslûbun ıstılâhî anlamı: Konuşmacının konuşmasını oluştururken ve lafızlarını seçerken izlediği yoldur.⁵² *Üslûbu'l-Kur'ân* ise: Onun, kelâmını oluştururken ve lafızlarını seçerken kendisine mahsus üslûbudur. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'e ait özel bir üslûbun olmasında her hangi bir garabet söz konusu değildir. Zira her ilâhî ve beşerî kelâmın kendisine has bir üslûbu mevcuttur.⁵³

Kur'ân-ı Kerîm, mesajını muhataba mal etmek, benliğine işlemek, aklını, kalbini ve vicdanını tatmin etmek için muhtelif üslûplar kullanır.⁵⁴ Bu üslûplar, Kur'ân'ın bütününde var olduğu gibi her bir sûresinde de mevcuttur. Burûc sûresinde işlenen üslûpları şu şeklide ele almak mümkündür:

2.1. Kasem

Mekkî sûrelerin belirgin vasıflarından birisi, kasem üslûbuyla başlamış olmalarıdır. Kasem, muhatabın dikkatini haber verilecek konuya çevirmede, duygularını harekete geçirmede ve düşüncesini toplayıp esas konuya yöneltmede önemli rol oynar. Kasem, muhatabı daima tasdike götürmese de, çoğu zaman onun muhalif fikrini zayıflatır, gevşetir; onu kasem vârid olan konuda derin düşünceye sevk eder. Yüce Allah, hücceti kuvvetlendirip kemâl noktasına erdirmek için kasemi kullanmıştır ki, münkirlerin hiçbir bahaneleri kalmasin.⁵⁵

İslâmiyetten evvelki Arapların ictimâî hayatında kasemin rolü büyük olduğu için Kur'ân-ı Kerîm'de de bu üslûp kullanılmıştır. Yemin her zaman bir şeyi te'kît etmek için değil bazen de o şeyin kıymetine ve ehemmiyetine işaret etmek için de başvurulmuştur.⁵⁶

Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığında Yüce Allah'ın çeşitli varlıklara yemin ettiği görülecektir. Yüce Allah, kendi zatına, meleklerle, Kur'ân-ı Kerîm'e, kaleme, kalemin yazdıklarına ve insanın muşahhas dünyasındaki varlıklara (sema, yıldız, güneş, ay, fecir vakti, gece-gündüz, tîn/incir, zeytûn/zeytin vb.) kasem etmektedir.⁵⁷

Kur'an'da geçen kasem ifadeleri, Kur'an'ın ana ve mühim konularını tespitinde birer işaret taşı mesabesinde. Zira bu yeminler, Kur'an mesajı bakımından öncelikli olan ve göz ardı edilmesi ciddi bunalımlara yol açabilecek olan, mevzûlar hakkında gelmektedir.⁵⁸ Burûc sûresinde gelen yeminler de mü'minlere yapılan işkenceleri dile getirmekte, bunları yapanların yanlarında kâr kalmayacağını, Allah'ın imhâl etse de ihmâl etmeyeceğini ifade

⁵¹ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn, Muhammed b. Mukrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kâhire 1401/1981, III, 2058.

⁵² Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, II, 199.

⁵³ Zerkânî, a.g.e., II, 199.

⁵⁴ Çiçek, M. Halil, 20. *Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, Timaş Yay., İstanbul 1996, s. 85.

⁵⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 41.

⁵⁶ Okıç, Tayyib, *Tefsir ve Hadis Usûlünün Bazı Meseleleri*, Nun Yay., İstanbul 1995, s. 120.

⁵⁷ Kılıç, Sadık, *Yemin Olsun ki*, İhtar Yay., İstanbul 1996, s. 17.

⁵⁸ Kılıç, a.g.e., s. 20.

etmektedir. Aynı şekilde başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere bütün mü'minlere teselli verilmekte; sûrenin sonunda ehl-i küfrün yalanlama kampanyalarına aldırılmamak gerektiği ifade edildikten sonra Kur'an'ın yüceliğine ve hakkaniyetine işaret edilmektedir.

Burûc sûredeki kase m üslûbunun daha iyi anlaşılması için üç aşama takip edilecektir: Öncelikle sûredeki kase m örnekleri zikredilecek, akabinde kase min cevabı ile ilgili tartışmalar değerlendirilecek, en sonunda da kase m ile başlamanın önemi üzerinde durulacaktır:

2.1.1. Burûc Sûresinde Kase m

Ashâbu'l-Uhdûd kıssasına vurgu yaparak Müslümanlara teselli veren ve Mekke şirk toplumunu uyaran Burûc sûresi, üç kase m ile başlamaktadır:

(1) **kasemi:** *والسما ء ذات البروج* “Burçlar sahibi sema” ifadesi, “yüksek dolaşım alanlarına sahip gök” demektir.⁵⁹ Seyyid Kutup, bu kase m ile ilgili olarak Yüce Allah'ın sanki şu hususları ifade ettiğini söylemektedir. “Biz sınırsız olan evreni, sönük, viran ve korkunç yapmadık, bilakis herkes onda hayret verici bir düzen ve ahenk bulur. Ondaki görüntüler o kadar çarpıcıdır ki hepsi, gönülleri ve zihinleri büyüler.”⁶⁰

Burçlarla süslü göğe yapılan kase m ile bir nebze kâinattaki güzelliğe, özellikle de semanın mükemmelliğine dikkatler çekilmektedir. Bu da gösteriyor ki kâinattaki güzellik onun yaratılışında planlanmış gayeli bir şeydir. Kâinatın eşsizliğini ifade eden unsur sadece büyüklük, dikkat ve itina değil aynı zamanda bütün görünen varlıklarda göze çarpan güzellik unsurudur. Kâinattaki birçok unsurun birleşmesinden mükemmel bir güzellik neşet eder.⁶¹

(2) **kasemi:** *والیوم الموعود* Bu, mü'minlere va'd olunan; ehl-i küfrün tehdit edildiği kıyamet günü, ceza günüdür.⁶² Müfessirlerin ittifakıyla “*yevm-i mev'ûd*”dan kastedilen, kıyamet günüdür.⁶³ İbn Abbâs şöyle der: “Yer ve göğün ehli, o günde toplanmakla tehdit edilmiştir.”⁶⁴ Yüce Allah'ın kıyamet gününe ve o günde meydana gelecek olanlara kase m etmesi, bu güne verilen değeri vurgulamak ve onu inkâr edenleri uyarmak içindir.⁶⁵

Kıyamet günü, yeryüzünde işlenen fiillerin hesaplarının tasfiye edileceği ve olan biten hâdiseler hakkında da hükümlerin verileceği gündür. Yüce Allah, bu günün olacağını haber vermiş, hesap ve cezayı da vaad etmiştir. Dâvacıların ve hasımların da son hükümlerini o güne bırakmıştır. O büyük güne bütün mahlûkat tanıklık edecek, işlerin nereye vardığını göreceklerdir.⁶⁶

(3) **kasemi:** *وشاهد ومشهود* Bu kase mde geçen *şâhid* ve *meşhûd* kelimeleri nekredirler.

⁵⁹ Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, Milliyet Yay., ts, 1988, VI, 3004.

⁶⁰ Kutub, Seyyid, *Fi Zilâli'l-Kur'an*, 17. baskı, Dâru's-Şurûk, Beyrût 1412/1992, IV, 2350.

⁶¹ Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, çev: Kayani ve dğr., 2. baskı, İnsan Yay., İstanbul 1991, II, 565.

⁶² Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân Te'vîl Âyi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1988, XV, 128; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 729; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5689; Merağî *Tefsîru'l-Merağî*, X, 98.

⁶³ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XV, 110.

⁶⁴ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1415/1995, X, 245.

⁶⁵ Âlûsî, a.g.e., XV, 110.

⁶⁶ Kutub, a.g.e., VI, 3873.

İkisini umuma hamletmek mümkündür. Lafız buna imkân vermiyorsa da mana bunu istemektedir. Zira nekre ile kasem olmaz ve kasemin hangisi olduğu da anlaşılmaz. Umum mana düşünülürken, marife de bunun kapsam alanına girer ve böylece kasem de yerini bulmuş olur.⁶⁷

İkisinin nekre gelmesi ta'zîm,⁶⁸ teksîr, mübalağa ve vasıfta ibhâm içindir.⁶⁹ Buna göre manası, “Şâhid ve meşhûd’un çokluğu, ne kadar da fazladır” veya “şâhid ve meşhûd’un vasıfları o kadar çok ki anlatılamaz”⁷⁰ olur.

Bu kasemde vârid olan *şâhid* ve *meşhûd* lafızları ile ilgili olarak tefsir kitaplarında yaklaşık otuzbeş görüş yer almaktadır. Bu görüşlerin aktarılması konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır:

Şâhid, Hz. Muhammed’dir (s.a.s.). Bunun delili, *يا أيها النبي إنا أرسلناك شاهدا ومبشرا ونذيرا*, “Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici, bir uyarıcı olarak gönderdik.”⁷¹ âyetidir. Meşhûd ise, kıyamet günüdür. Bunun delili de, *ذلك يوم مجموع له الناس وذلك يوم مشهود*, “Bu, insanların (hesap ve ceza için) toplanacakları bir gündür. Bu, herkesin toplanıp bir araya geleceği bir gündür.”⁷² âyetidir.

Şâhid, Hz. İsa’dır (a.s.). Bunun delili, *وكنتم عليهم شهيدا ما دمت فيهم*, “Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit (ve örnek) idim”⁷³ âyetidir. Meşhûd ise, Hz. İsa’nın ümmetidir.

Şâhid, insan; meşhûd ise, insanın azalarıdır. Meşhûda verilen bu mana şu âyete dayanır: *يوم تشهد عليهم ألسنتهم وأيديهم وأرجلهم بما كانوا يعملون*, “İşlemiş oldukları günahattan dolayı dillerinin, ellerinin ve ayaklarının kendi aleyhlerine şahitlik edecekleri günde onlara çok büyük bir azap vardır.”⁷⁴

Şâhid, meleklerdir. Bunun delili *وجاءت كل نفس معها سائق وشهيد*, “Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir”⁷⁵ âyetidir. Meşhûd ise, insanlardır.

Şâhid, bütün peygamberler; meşhûd ise, Hz. Muhammed’dir (s.a.s.). Meşhûda verilen bu mana şu âyete dayanır: *وأنا على ذلكم من الشاهدين*, “Ben de buna şahitlik edenlerdenim.”⁷⁶

Şâhid, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) ümmetidir. Bunun delili şu âyettir: *وكذلك جعلناكم أمة*, “Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet”⁷⁷ Meşhûd ise, diğer

⁶⁷ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Mühîd*, VIII, 449.

⁶⁸ Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, XV, 110.

⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 729; Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku’t-Tenzîl*, thk. Mervân Muhammed eş-Şekkâr, Dâru’n-Nefâis, 1. baskı, Beyrût 1416/1996, IV, 504; Ebu’s-Su’ûd, *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm*, V, 852.

⁷⁰ Zemahşerî, a.g.e., IV, 729; Nesefî, a.g.e., IV, 504; Ebu’s-Su’ûd, a.g.e., V, 852; Âlûsî, a.g.e., XV, 110.

⁷¹ Ahzâb, 33/45.

⁷² Hûd, 11/103.

⁷³ Mâide, 5/117.

⁷⁴ Nûr, 24/24.

⁷⁵ Kâf, 50/21.

⁷⁶ Enbiyâ, 21/56.

⁷⁷ Bakara, 2/143.

ümmetlerdir.

Şâhid, Yüce Allah; meşhûd ise, insanlardır. Şâhidin Allah manasına geldiğinin delili şu âyettir: *قل أى شيء أكبر شهادة قل الله شهيد بينى وبينكم* “De ki: “Şahitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?” De ki: “Allah benimle sizin aranızda şahittir.”⁷⁸

Şâhid, peygamberler; meşhûd ise, onların ümmetidir.

Şâhid, insanlar; meşhûd ise, Yüce Allah’tır.

Şâhid, hafeze melekleri; meşhûd ise insanlardır.

Şâhid, Yüce Allah ve melekler; meşhûd ise, Yüce Allah’ın birliğidir.

Şâhid, Hz. Âdem (a.s.); meşhûd ise, Hz. Âdem’in soyudur.

Şâhid, Hz. Âdem (a.s.) ve soyu; meşhûd ise, kıyamet günüdür.

Şâhid, haceru’l-esved; meşhûd ise, hacılardır.

Şâhid, terviye ve adhâ günü; meşhûd ise, arefe ve kurban günüdür.

Şâhid, arefe günü; meşhûd ise, kıyamet günüdür.

Şâhid, yıldızlar; meşhûd ise, gece- gündüzdür.

Şâhid, cuma; meşhûd ise, insanlardır.

Şâhid, gece-gündüz; meşhûd ise, insanlardır.

Şâhid, kıyamet gününde hazır bulunacak olan bütün yaratıklar; meşhûd ise, kıyamet gününde ortaya çıkacak acayip olaylardır.⁷⁹

Şâhid, Suheyb’in “Ashâbu’l-Uhdûd” kıssası ile ilgili rivâyetinde geçen “sabret, ya anne!” diyen çocuk; meşhûd ise, çocuğun annesi ve diğer müminlerdir.⁸⁰

Şâhid, cuma günü; meşhûd ise, arefe günüdür. Bunun delili Ebû Hureyre’nin Hz. Peygamber’den (s.a.s.) rivâyet ettiği şu hadistir: “Yevm-i mev’ûd, kıyamet günüdür. Şâhid cuma günü; meşhûd ise, arefe günüdür.” Tirmizî bu hadisi naklettikten sonra “Bu hadis garip hasen hadistir”⁸¹ kaydını düşmüştür.

Şâhid ve meşhûddan murad, kâinatta Allah’ın yarattığı her şeye basiret gözüyle bakan ve bunları müşahede eden demektir. Bunlardan bir kısmı düşünmek suretiyle bakmaktan istifade eder, bir kısmı ise bundan hiçbir şekilde istifade etmez.⁸²

Taberî, şâhid ve meşhûd ile ilgili rivâyetleri zikrettikten sonra şu önemli tespite yer verir: “Bize göre en isabetli görüş, şöyle denilmesidir: Muhakkak ki Allah, tanıklık edecek

⁷⁸ Enâm, 6/19.

⁷⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XV, 128-131; Beğavî, Ebû Muhammed, el-Husayn el-Ferrâ’, *Meâlimu’t-Tenzîl*, Mısır, 1354, VII, 186; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 729; Neseî, a.g.e., IV, 504; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, X, 245-247; Suyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, VI, 552-553.

⁸⁰ Alûsî, *Rûhu’l-Me’ânî*, XV, 111.

⁸¹ Kurtubî, a.g.e., X, 245.

⁸² Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, X, 100.

şâhîde ve tanıklık edilene vakıf olacak meşhûda kasem etmiştir. Bununla beraber kasem ettiği şeylerden hangilerinin şâhid, hangilerinin meşhûd olduğunu haber vermemiştir.”⁸³

Ebû Hayyân’ın tercih ettiği görüş ise şudur: “Yevm-i mev’ûddan maksad, ittifak ile kıyamet günüdür. Bundan hareketle şunu söylemek uygun olur: Kıyamet gününde leh vealeyhte şâhitlikte bulunacak olanlar kastedilirse bu, *şehadet* manasındadır. Eğer *huzûr* manasına alınacaksa şâhitten murad, hesap için hazır bulunan yaratıklar manası anlaşılır. Meşhûd ise, kıyamet günüdür.”⁸⁴

Elmalılı Hamdi Yazır, şâhid ve meşhûd kelimelerinin *huzur* manasında *şuhûddan* da *şehadetten* de türemiş olabileceğini ifade ettikten sonra bu konuda birçok görüş ifade edildiğini ancak bunlar içinde en açık olanın şu olduğunu zikretmiştir: “O gün hazır olup da kıyameti gören veya onda tanıklık edecek olanlarla görülecek ve tanıklık edilecek olan korkunç olay ve vakaların hepsini kapsamış olmak üzere herhangi bir şâhid ve meşhûd olmasıdır.”⁸⁵

Burûc sûresinde zikredilen *şâhid* ve *meşhûd* kelimelerine müfessirlerin –yukarıda görüldüğü gibi- çok farklı manalar vermeleri, bu lafızların nekre olarak gelmelerinden ve bu iki kavramın Kur’ân’ın muhtelif âyetlerinde ve bir kısım rivâyetlerde farklı bağlamlarda gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu, Kur’ân’ın anlam zenginliğini de ortaya koymaktadır.

2.1.2. Burûc Sûresindeki Kasemin Cevabı

Bir görüşe göre قتل أصحاب الأعداء âyeti, sonradan gelecek âyetler için giriş mahiyetinde olduğu için tek başına kasem değildir.⁸⁶ Kasemin cevabı mahzûf olup قتل buna delâlet eder. Sanki Mekkeli müşrikler hakkında şöyle denilmektedir: قتل قريش كما قيل قتل أصحاب الأعداء “*Ashâbu’l-Uhdûd’a lânet olsun/kahrolsun*” denildiği gibi *Kureyşe de lânet olsun/kahrolsun.*”⁸⁷

Bir başka görüşe göre ise, kasemin cevabı إن الذين فتنوا المؤمنين والمؤمنات veya إن بطش ربك âyetleri olup diğerleri ara cümledir. Zira قتل أصحاب الأعداء âyetinde cevap alameti yoktur. Buna göre asıl cevabın manası şöyle olur: Mü’minler ehl-i küfürden görecekları sıkıntı ve eziyetlere karşı imanlarında sabır ve sebat etmelidirler. Çünkü mü’minlere eziyet verenler, neticede ezilip kahredileceklerdir. Nitekim قتل lafzının hakiki manada, yani ‘öldürüldü’ manasında olması caiz görülmüş ise de, manevi helâki kapsamış olmak üzere “lanetlenmek suretiyle ezilmek ve başkasına ibret olacak şekilde cezalandırılmak” manasına tefsiri daha uygundur.⁸⁸

Ebû Hayyân kasemin cevabı ile ilgili olarak şöyle demektedir: “Biz cevabın قتل أصحاب

⁸³ Tâberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XV, 131.

⁸⁴ Ebû Hayyan, *el-Bahru’l-Mühîd*, VIII, 450-451.

⁸⁵ Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5689.

⁸⁶ Tabatabâî, es-Seyyid Muhammed Hûseyin, *el-Mizân fî Tefsîri’l-Kur’an*, Dârü’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1. baskı, Kûm 1394/1974, XX, 251.

⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 279.

⁸⁸ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXXII, 117; Elmalılı, *Hak Dini*, VIII, 5690; Abduh, Muhammed, *Tefsîru Cüz’i ‘Amme*, Dârü İbni Zeydûn, 2. baskı, Beyrût 1409/1989, s. 67.

الأخدود olduğunu tercih ederiz. Buna göre *lâm* harfî, mahzûf olup takdiri, لقتل dir. Buradaki hazf, Şems sûresindeki hazf gibidir: وضحيها وشمسها'nın cevabı, قد أفلح من زكيها âyeti olup takdiri, لقد أفلح من زكيها şeklinde gelir. Buna göre cevap, bu işi yapanların Yüce Allah'ın lânetine uğrayacaklarına, O'nun rahmetinden kovulacaklarına delildir. Mü'minleri dinlerinden vazgeçirmek için onlara işkence eden Kureyş kâfirleri de lanetle uyarılmaktadır. Zira Ashâbu'l-Uhdûd ile Mekkeli müşrikler, mü'minlere işkence etmede müşterektirler."⁸⁹

Ebu Cafer en-Nahhâs'a (ö. 339/950) göre ikinci ve üçüncü âyetlerin (وَالْيَوْمَ الْمَوْعُودِ) başında gelen "vav", "kasem vavi" değil, "atıf vavi"dir.⁹⁰ Böyle kabul edilse bile, kaseme atfolunan cümlede de kasem manası söz konusudur. Dolayısıyla Ebû Ca'fer'in görüşüyle Cumhûr'un görüşü arasında şeklen farklılık olsa bile, hakikatte herhangi bir aykırılık sözkonusu değildir.

2.1.3. Burûc Sûresi'nin Kasemle Başlamasının Önemi

Kur'ân-ı Kerîm, insanların zihnini başka şeylerden tahliye edip dikkatleri ilâhi vahye çekmek için, sûre başlarında huruf-i mukatta'ayı zikretme ve tabiat hâdiselerine yemin etme gibi metodlar kullanmıştır.

Kasemden maksad, haberi (sunulmak istenen mesajı), te'kit ve tahkik etmektir.⁹¹ Burûc sûresindeki kasem, Kur'an'ın hakkaniyetine dikkat çekmekte ve mü'minlere teselli vermektedir.

Kasem âyetleri, bütün unsurlarıyla, muhatapların durumuna göre muhtelif anlamlar, imalar ve işaretler taşıyabilmektedir.⁹² Bu sûrede yeminlerin ardarda gelmesi, vaad ve va'idi aktarmak içindir.⁹³ Dolayısıyla Kur'ân'da muşahhas hâdiselerle yapılan والليل ve والضحى gibi kasemler iddia edildiği gibi Mekke toplumunun geri kalmışlığından dolayı değildir. Bunlarla yapılan kasemin sebebi, vurgulanmak istenen mesajı zihinlere nakşetmektir. Bundan dolayı Kur'ân, toplumda yaygın olarak bulunan en kötü akideyi -şirk akidesini- kökten yok etmek, bunun yerine tevhid dini olan İslâm'ı ikâme etmek ve müşriklerin zihinlerini kâinattaki mükemmel sanata çevirmek için kasem metodunu kullanmıştır.⁹⁴

Kasemi oluşturan ilk üç âyet, mahkemeye getirilecek bir olaya giriş gibidir. Bu olay da, zalimlerin inanan insanları, imanlarından döndürmek için uhdûd denilen ateş dolu hendeğe atıp yakmalarınıdır.⁹⁵

Yüce Allah, önce hem görülen hem de görülmeyen bir varlığa kasem eder. Zira semâ yıldızlarının ışığı görülür, doğuş ve batış hareketleri bilinir. Yıldızlar da aynı şekilde

⁸⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Mûhît*, VIII, 450.

⁹⁰ Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, *İ'rabu'l-Kur'ân*, thk., Zubeyr Ğâzî Zâhid, Mektebetu'n-Nahdeti'l-Arabiyye, 3. baskı, Beyrût 1409/1988, V, 192.

⁹¹ Suyûtî, *el-İtkân*, 996, II, 614.

⁹² Kılıç, *Yemin Olsun ki*, s. 20.

⁹³ Tabatabâî, *el-Mîzân*, XX, 250.

⁹⁴ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 214.

⁹⁵ Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, VI, 3006.

müşahede edilir. Ancak yıldızların hakikatını, Yüce Allah'ın onda var ettiği gücü hissetmek mümkün değildir. İkinci olarak sırf ğaybî olan ahirete ve onda gerçekleşecek diriliş, hesap, ceza ve mükâfât hâdiselerine yapılan yemindir. Üçüncü olarak da, Yüce Allah'ın, muvahhid mü'minlere işkence edenlerden intikam alacağına dair yaptığı yemindir.⁹⁶

Yüce Allah sanki bu harika taksimatla insanın ibret alması için bakışları, hazır bulunan büyük varlıklara; gizli olanı anlaması için sunulan kudrete ve onu geleceğe hazırlamaya yemin etmiştir.⁹⁷

2.2. Te'kit

Kur'an-ı Kerîm, muhatabın psikolojik yapısını etkilemek, duygularını harekete geçirmek, kalbini ve vicdanını tatmin etmek için çeşitli etkileyici üslûplar kullanmıştır.

Kur'ân'a muarız olanlar, te'kidin Kur'ân ve sünnette yer almasına itiraz ederler. Onlara göre, te'kidin zikredilmesinde herhangi bir fayda yoktur. Ancak Cumhûr'a göre Kur'ân ve Sünnette te'kit vardır. Te'kit daima gerçek durumu bildirir.⁹⁸

Te'kit, "kelâmı vurgulayıcı biçimde kullanmak", demektir.⁹⁹ Kur'an-ı Kerîm'de-Burûc sûresinde de görüldüğü gibi- *kasem, inne, te'kid lâmı* gibi birçok te'kit edatı (müekkid) kullanılmıştır.

Burûc sûresinde gelen te'kitleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

(1) Burçlar sahibi göğe, vaadedilen güne, şâhid ve meşhûda yapılan kasem, Ashâbu'l-Uhdûd'un mü'minleri öldürdükleri gibi onların da öldürüleceğini te'kit etmek üzere gelmiştir.¹⁰⁰

(2) *âyetinde gelen istisna edatı (إلا)*, yapılan intikamın haksızlığını vurgulamak için, manaya kesinlik katmaktadır.

(3) Mü'minlerden alınan intikamın haksızlığını te'kit etmek için hemen akabinde şöyle buyrulur: *الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ* Yani, Onun gücü önünde zalimlerin dayanması mümkün değildir. Mü'minlerin başına gelenler, imtihan ve beladan başka bir şey değildir. Zira Yüce Allah, kimin itaatla hâlis olacağını ve en iyi ameli kimin yapacağını açıkça ortaya koymak için sınırlar.¹⁰¹

(4) *إن الذين فتنوا المؤمنين والمؤمنات ثم لم يتوبوا فلهم عذاب جهنم ولهم عذاب الحريق* âyeti, tahkîk edatı olan *inne* ile başlamakta, bunu daha da güçlendirmek ve meselenin önemini vurgulamak için *inne*'nin haberi olan *فلهم عذاب جهنم* 'in başına *lâm* harfi gelmektedir. Ayrıca *ولهم عذاب الحريق* cümlesi, te'kid-i lafzî manasında *فلهم عذاب جهنم* cümlesine matuftur. Bu atıf, tavzih ve

⁹⁶ Abduh, *Tefsîru Cüz'ü 'Amme*, s. 67; Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, X, 99.

⁹⁷ Abdûh, a.g.e., s. 67; Merâğî, a.g.e., X, 100.

⁹⁸ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, II, 384.

⁹⁹ Çiçek, 20. *Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, s. 85

¹⁰⁰ Kutub, Seyyid, *Meşâhidu'l-Kiyame fi'l-Kur'an*, 8. baskı, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1994, s. 64.

¹⁰¹ Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, X, 102.

korkutmada mübâlağa içindir.¹⁰²

(5) *إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات لهم جنات تجري من تحتها الأنهار ذلك الفوز الكبير* (5) âyeti de evvelki âyet gibi tahkîk manasındaki *inne* ile başlamakta ve *inne*'nin haberinin başına *lâm* harfi gelmektedir. Bu da, müminlere verilen vaadin kesinlikle gerçekleşeceğine işaret etmektedir.

(6) *إن بطش ربك لشديد* (6) âyeti ve sonraki yedi âyet, geçmiş va'd ve va'idleri te'kit ve tahkîk mahiyetindedir.¹⁰³ Ayrıca âyetin başında gelen *inne* tahkîk anlamındadır. Manayı güçlendirmek için haberin başında da *lâm* harfi gelmiştir. Yine âyette geçen *ربك* lafzında, (رب) kelimesinin muhatap zamire (ك) muzaf olarak gelmesi, başka bir açıdan te'kidi ifade eder ve manayı güçlendirir.

(7) *إنه هو بيدي* âyetinde gelen *هو بيدي* lafzındaki zamir-i fasl, takviye için olup haberi tahkîk etmek içindir.¹⁰⁴ Ayrıca *هو* zamiri, *إنه* lafzında gelen muttasıl zamirden sonra munfasıl olarak gelmekte ve onu te'kit etmektedir. Bilindiği üzere bu çeşit te'kide, *te'kid-i lafzî* denir.

2.3. Kıssa

Kıssa, haber demektir. Buna kasas da denir. Kısas –kaf harfinin esresi ile- ise, yazılan kıssaların bütününe denir.¹⁰⁵

Kur'ân ıstılahında “kasas” veya aynı anlama gelen “kissa” denildiğinde şu anlaşılır: *لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ* “Elbetteki onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır. Bu (Kur'ân), uydurulacak bir söz değildir; ancak kendinden önceki (Hak Kitabı)nın doğrulanması; her şeyin açıklaması; inananlar için bir klavuz ve rahmettir.”¹⁰⁶ *“O (Kur'ân), elbette (hak ile batılı) ayırdedici bir sözdür. O, şaka değildir.”*¹⁰⁷ meâlindeki âyetleriyle yalan ihtimali ve hayalin karışması mümkün olmayacak bir tarzda tarihin derinliklerinde kaybolmuş, unutulmuş veya bazı izleri insanlığın hafızalarında varlığını koruyabilmiş hâdiselerin; muhataplara, adeta olaylara yeniden bir canlılık vererek anlatılması, beyan edilmesidir.¹⁰⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de gelen kıssalar, iki guruba ayrılır: Birincisi, peygamberlerle ümmetleri arasında geçen kıssalardır. İkincisi ise, bazı önemli şahsiyetlerin ve hâdiselerin kıssalarıdır ki, bu kısma, peygamber olmayanların kıssaları da denilir.¹⁰⁹ Ashâbu'l-Uhdûd kıssası, bu ikinci kısma girer. Ayrıca edebî açıdan Kur'ân kıssalarına bakıldığında Ashâbu'l-Uhdûd kıssası, Kur'ân'ın nüzûlü esnasında bilinen bir olayın tasviri şeklinde

¹⁰² İbn 'Aşûr, *Tefsîru't-Tahrîr*, XXX, 246; Abduh, *Tefsîru Cüz'i 'Amme*, s. 69.

¹⁰³ Tabatabâî, *el-Mîzân*, XX, 253.

¹⁰⁴ İbn 'Aşûr, a.g.e., XXX, 248.

¹⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 3650.

¹⁰⁶ Yûsuf, 12/111.

¹⁰⁷ Târık, 86/13-14.

¹⁰⁸ Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir 1994, s. 46.

¹⁰⁹ Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 79.

sunulan veciz kıssalar özelliğine sahiptir.¹¹⁰

Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Araplar, Kur'ân'daki bütün edebî üslûplar gibi kıssaların bizzat vuku bulan şekliyle anlatılması üslûbuna yabancı değillerdi.¹¹¹ Kıssada esas önemli olan, hâdisenin hiçbir zaman değişmeyen insânî çerçevede bir vak'a olması ve her çağda insanlara ders ve ibret verecek mahiyette olmasıdır.¹¹² Burûc sûresinde gelen Ashâbu'l-Uhdûd kıssası, mü'minlere sabretmeyi ve sebatta bulunmayı öğretir. Aynı şekilde bu kıssa zalimlerin gerçek yüzlerini ortaya koyup onları Allah'ın lânetiyle tehdit etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm, kıssalar diliyle birçok olayı anlatmakla birlikte, önemli, doğru ve güvenilir tek kaynak olma bakımından, günümüzde elde mevcut mukaddes kitapların hiçbirinde olmayan helâk olmuş kavimleri anlatır. Bunlar, 'Ad ve Semûd kavimleri, Ashâbu'l-Kehf ve Ashâbu'l-Uhdûd kıssası, Fîl Olayı ve diğerleridir.¹¹³

Kur'an-ı Kerîm'in kıssaları naklederken hedefi, tarihi bilgi vermek değil, insanların hidâyete ulaşmalarına vesile olmaktır. Ancak hedefinin tarihi bilgi vermek olmayışı, bu kıssaların hayal mahsulü olmasını gerektirmez. Yüce Allah'ın hemen hemen her kıssadan sonra, bu kıssaların gayb haberlerinden olduğunu söylemesi ve bu olaylar vuku bulurken Hz. Muhammed'in (s.a.s.) orada hazır bulunmadığının ifade edilmiş olması, kıssalarda sözkonusu edilen olayların gerçekten vuku bulmuş olaylar olduğunun delilidir.¹¹⁴

Kur'ân kıssalarında olduğu gibi Ashâbu'l-Uhdûd kıssasında da asıl kahramanlar, tevhid ile şirk; sadist zorbalarla mazlûm müminlerin mücadelesidir. Bundan dolayı Ashâbu'l-Uhdûd kıssası, kısa ve öz bir şekilde Mekkî sûrelerin vasıflarına uygun bir üslûp ile bu mücadeleyi sembolize eder.

2.4. Terğîb ve Terhîb

Kur'an-ı Kerîm'in gayelerinden birisi de muhatabı iman etmeye ve Yüce Allah'a gerçek bir kul olmaya teşvik etmek; küfürden ve Yüce Allah'a isyan etmekten sakındırmaktır.

Kur'ân'da terğîb zikredilince hemen akabinde veya öncesinde terhîb üslûbu yer alır. Ümitle birlikte inzârın gelişi gibi. Buna göre Burûc sûresinde cennet ehlinin hemen akabinde cehennem ehlinin zikredilmesi, ümitlendirme ile korkutma üslûbunun birlikte kullanıldığını göstermektedir.¹¹⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de teşvik ve korkutma üslûbu, bir davet ve terbiye metodu olarak kullanılmaktadır. Teşvik ve korkutma unsuru birçok insanın rûhunda, psikolojik yapısında tesiri büyüktür. Zira insan hayır ve güzelliği sevmeye, her sevdiği şeyi de elde etmeye şiddetli bir meyil ile yaratılmıştır.¹¹⁶ Zira insan fitratı, hayırlı amelin dünya ve ahirette hoş

¹¹⁰ Şengül, a.g.e., s. 83.

¹¹¹ Şengül, a.g.e., s. 65.

¹¹² Çelik, *Kur'ân'ın İknâ Husûsiyeti*, Çağlayan Yay., İzmir 1996, s. 344.

¹¹³ Şengül, a.g.e., s. 106-107.

¹¹⁴ Şimşek, M. Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yay., 2. Baskı, İstanbul 1998, s. 66.

¹¹⁵ Şâtîbî, *el-Muvâfekat*, II, 322.

¹¹⁶ Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 324.

ve sevindirici bir karşılığının olmasını ümit ederken; kötülüğün de elemli, azap verici bir neticesinin olmasını düşünür. Tarihte vuku bulmuş kıssaların aktarılması, bu üslûbun benliklerde daha çabuk yerleşmesini ve kalıcı olmasını sağlayacaktır.

Kur'an-ı Kerîm'de genellikle inzâr içeren âyetler, tebşiri tazammun eden âyetlerden sonra gelir.¹¹⁷ Burûc sûresinde ise tam tersi söz konusudur. Zira sûrenin ana eksenî mü'minleri diri diri hendeklerde, alevli ateşte yakan Ashâbu'l-Uhdûd zorbalarıdır. Bilindiği üzere sûre kasekle başlamakta, hemen akabinde bu zalimler lanetlenmekte ve ahirette karşılaşacakları azap ile tehdit edilmektedirler. İşte bütün bunlardan sonra mü'minler cennetlerle müjdelenmektedirler. Sûrenin nâzil olduğu ortamda da mü'minler, şiddetli işkencelere maruz kalıyordu. Bu üslûp, en başta işkencecileri uyarmakta, ardından eza gören mü'minleri cennetlerle müjdelemektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de yer alan kasekle cümleleri, müjdelere taşıdığı gibi, uyarı ve tehditler de içermektedir. Mesela, Yâsin sûresinin 2. âyetinde '*Hakîm olan Kur'an'a kasekle edilmiş, kaseklemin cevabında ise önemli bir müjde verilmiştir: "Muhakkak ki sen, risâlet göreviyle gönderilen bir peygambersin."*¹¹⁸ Yine Nâziât sûresinin başında gelen '*Andolsun (kâfirlerin ruhlarını) söküp çıkararlara*' yemin ifadesi, ehl-i küfür için tehdit ve korkutma ifade ederken, bunun hemen ardından gelen '*(Mü'minlerin ruhlarını) hemen çekip alanlara*' ifadesi ise, mü'minlere müjde vermektedir.¹¹⁹ Burûc sûresinin kasekle başlayıp hemen akabinde Ashâbu'l-Uhdûd'a yapılan lânetle, hem muarızlar uyarılmakta hem de mü'minler teselli edilmektedir.

"*Şüphesiz Rabbinin yakalaması şiddetlidir.*"¹²⁰ âyetinde gelen "*batş*" kelimesi, "*Allah'ın zalimlerden, müminlerin mukaddesatına musallat olanlardan intikam alması pek şiddetlidir.*" manasına gelir. *Batş*, bir şeyi şiddetle ve sertçe yakalamak demek olup Kureyş müşrikleri ve diğer zâlimler hakkında uyarı ve tehdit içermektedir.¹²¹ Bu âyet, müminlerin yalnız olmadıklarını, inandıkları Allah'ın kendilerini unutmadığını, âsi olan geçmiş toplulukların Allah'ın yakalayışıyla yok olduklarını, Allah istese kendilerine işkence eden ve iftira atan Mekke müşriklerini de helâk edebileceğini ifade eder. Yani müminler, terğîb üslûbuyla teselli edilirken; müşrikler ise, terhîb üslûbuyla tehdit edilmektedir.

Yine yukarıdaki âyette gelen *Rabb* lafzının Hz. Peygamber'e (s.a.s.) işaret eden zamîre muzaf olarak gelmesi, Allah Resûlü'ne teselli verirken; Mekkeli müşriklere tehdit içermektedir.¹²²

"*Allah her şeye şâhittir*"¹²³ âyetinde, hendek kazıp mü'minlere işkence eden zalimler,

¹¹⁷ Çelik, *Kur'ân'ın İknâ Husûsiyeti*, s. 304.

¹¹⁸ Yâsin, 36/3.

¹¹⁹ Kılıç, *Yemin Olsun ki*, s. 20.

¹²⁰ Burûc, 85/12.

¹²¹ Bilmen, *Kur'ân'ı-Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, VIII, 4008.

¹²² Tâberî, *Câmi'u'l-Beyân* XV, 137; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, V, 856; Âlûsî, *Râhu'l-Me'ânî*, XV, 117; Tabatabâi *el-Mizân*, XX, 254; Abduh, *Tefsîru Cüz'i 'Amme*, s. 70.

¹²³ Burûc, 85/9.

tehdit edilirken, Allah'a inandıkları için zulme uğrayan mü'minler ise müjdelenmektedir. Aynı şekilde Kureyş müşrikleri ve müminlere eziyet etmeği kendilerine meslek edinen kâfirler tehdit edilirken; Bilâl, Ammar, Suheyb ve Sümeyye gibi, müşriklerin işkencelerine maruz kalan müminler de müjdelenmektedir.

إن بطش ربك¹²⁵ إنا الذين فتنوا المؤمنين والمؤمنات¹²⁴ إنا الذين آمنوا وعملوا الصالحات¹²⁶ لشديد¹²⁷ âyetinin, ile 125 İnananların mü'minlere karşı yaptıkları işkencelerin haksızlığını vurgulamak ve müşriklerin düşüncelerindeki çelişkiyi ve donukluğu ortaya koymak için iknâ üslûbuna başvurmuştur. Kur'an-ı Kerîm bu üslûp ile Yüce Allah'ı daha yakından tanıtarak mü'minlere güven vermekte, iknâ olmalarını sağlamakta ve baskılar karşısında gevşememeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

“Allah ise onları arkalarından kuşatmıştır.”¹²⁸ âyeti ile kâfirler kınanmakta ve uyarılmaktadır. Çünkü inkâr edenler, Yüce Allah'a sırt çevirip topluca heva ve şehvete yönelmektedir.¹²⁹ Kâfirlerin bu şekilde tehdit edilmesi mü'minlerin sahipsiz olmadığını da içermektedir. Buna göre yukarıdaki âyette terhîb üslûbu ile kâfirler uyarılmakta, terğîb üslûbuyla da mü'minler teselli edilmektedir.

2.5. İknâ Etme

Kur'an'ın en çok dikkat çeken üslûplarından birisi de iknâ üslûbudur. Ehl-i küfrü, düşüncelerinden vazgeçirmeyi; münâfıkları, üzerinde buldukları hâlden kurtarmayı ve müminleri imanlarında sebât ettirmeyi hedefleyen bu metot, sıklıkla karşımıza çıkar.

Kur'an, Mekkeli müşriklerin müminlere yaptıkları işkencelerin haksızlığını vurgulamak ve müşriklerin düşüncelerindeki çelişkiyi ve donukluğu ortaya koymak için iknâ üslûbuna başvurmuştur. Kur'an-ı Kerîm bu üslûp ile Yüce Allah'ı daha yakından tanıtarak mü'minlere güven vermekte, iknâ olmalarını sağlamakta ve baskılar karşısında gevşememeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

İman edip amel-i sâlihte bulunan, sadece Allah'a inandıkları için her türlü işkenceye uğrayan ve bunlara sabreden müminlere, cennetler vaadedilmektedir. Aynı şekilde inananlara işkence eden ve tevbe etmeyip Allah'a isyanda ısrar edenler de cehennem azabıyla tehdit edilmektedir. Böylece Allah'ın adaletinin tecelli ediş şekli muhataba sunulurken, yapılan işlerin boşa gitmeyeceği düşüncesi, zihinlere nakşedilmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'in temel gayelerinden birisi kendi hakkaniyetini; Allah katından olduğunu ispat ederek inananları iknâ etmektir. Bu gaye, Kur'an-ı Kerîm'de sık sık yer almaktadır. “الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا طَسَّ تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُّبِينٍ (1) هُدًى وَبُشْرًا”¹³⁰ “Allah'a andolsun ki, kuluna Kibasku indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı.”¹³⁰ “Tâ sîn. Şunlar Kur'an'ın ve apaçık bir Kibaskun âyetleridir. İnananlara yol

¹²⁴ Burûc, 85/11.

¹²⁵ Burûc, 85/10.

¹²⁶ Burûc, 85/20.

¹²⁷ İbn 'Aşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXX, 247.

¹²⁸ Burûc, 85/20.

¹²⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XV, 119.

¹³⁰ Kehf, 18/1.

gösterici ve müjdedir.”¹³¹ (1) وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ *“Hâ mîm. Açık Kibaskıa andolsun ki Biz, düşünüp anlamanız için onu Arapça bir Kur’an yaptık.”*¹³² Bu âyetlerde olduğu gibi Burûc sûresinde de, ehl-i küfrün ileri sürdüğü iftiraların önüne sed çekmek için iknâ metodu zikredilmektedir. Zira بل هو قرآن مجيد / Hayır, o (yalanlamakta oldukları kitap) şanı yüce bir Kur’an’dır.¹³³ âyetinde geçen bel idrabı¹³⁴ ile, Kur’ân’ı yalanlayanları ve gerçeği yansıtmayan bilgilerle muhatabın zihin dünyasını şüphelerle doldurmaya çalışanları iknâ etmeye çalışmaktadır.

2.6. Sûrede Lafız-Mana İlişkisi

Kur’an-ı Kerîm’de sadece kelimelerin anlamı değil, kelimeleri oluşturan harflerin ses tonları da, anlattıkları konuyu canlandırır. Buna *aliterasyon* denir.¹³⁵ Kur’an’ın orijinal üslûbunu ve bu yeni üslûpta lafız - mana ilişkisini ifade ederken Muhammed Draz şöyle demektedir: “Kur’an dilinde yeni olan taraf, hangi sahada söz söylüyorsa söylesin, daima en üstün malzemeyi ve kasdolunan manayı en iyi karşılayanı seçmesi, her zerreyi bile yerli yerine koymasındır. Öyle ki mana, lafzında en şeffaf, en berrak aynasını, en mükemmel suretini; lafız ise manada, emin vatanını, tam sağlam yerini bulmaktadır.”¹³⁶ Dolayısıyla Kur’an lafzını mülâhaza ederken manayı, manasını düşünürken lafız göz ardı etmek mümkün değildir. Zira ilâhî mesaj ikisi birlikte düşünüldüğü an anlamlı olur ve hedefine ulaşmış olur.

Burûc sûresi, iman edip amel-i Salih işleyen mü’minleri altından ırmaklar akan cennetlerle müjdelemektedir: *“İnanan ve iyi işler yapan kimseler için de altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. İşte büyük başarı (fevz-i kebîr) budur.”*¹³⁷ Bu âyetin sonunda bulunan ذلك الفوز الكبير (zâlike’l- fevzu’l-kebîr) terkiibi, *“Büyük başarı, büyük kurtuluş budur”* manasındadır. Şimdi bu terkiibi oluşturan harflerin çıkardığı ses ile mana birlikte düşünüldüğünde, bu kelimeleri oluşturan harflerin, harfleri oluşturan seslerin anlatılan konuyu canlandırdıkları görülür. Özellikle âyetteki fevz lafzı insanda bir sükûnet atmosferini oluşturmaktadır. Dikkat edilirse bu âyet, baskı ve şiddetin arttığı ve mü’minlerin teselliye en çok ihtiyaç duydukları bir dönemde nâzil olmuştur. Bundan dolayı seçilen lafızlar, -muhatap için- aktarılmak istenen mesaj kadar önemlidir.

Burûc sûresinde olduğu gibi Kur’ân’ın farklı sûrelerinde de lafız-mana ilişkisini açıkça görmek mümkündür. Yûsuf sûresinde Yûsuf ile kardeşleri arasında geçen diyalog bunun açık göstergesidir. Yûsuf (a.s.), kendisini imalı bir şekilde kardeşlerine tanıtırken şöyle demişti: *“(Yûsuf) Dedi: Sizler câhil iken Yûsuf’a ve kardeşine neler yapığınızı bildiniz mi?”*¹³⁸ Bu hayret verici soru üzerine bocalanan ve kekelemeye başlayan Yûsuf’un

¹³¹ Neml, 27/1.

¹³² Zuhruf, 43/1-3.

¹³³ Burûc, 85/21.

¹³⁴ *İdrâb*, daha önceki fikirden vazgeçip bir diğerine atlamak demektir. (Draz, *En Mühim Mesaj Kur’an*, çev.

Suat Yıldırım, Işık Yay., İzmir 1994, mütercimnin dipnotu, s. 82).

¹³⁵ Ateş, Süleyman, *Kur’an-ı Kerîm’in Yüce Meâli*, Şura Yay., s. 339, Nâs sûresi ile ilgi dipnot.

¹³⁶ Draz, a.g.e., s. 110.

¹³⁷ Burûc, 85/11.

¹³⁸ Yûsuf, 12/89.

kardeşleri şöyle dediler: قالوا ءانك لانت يوسف “A, yoksa sen, Yûsuf musun? dediler.”¹³⁹ Bu âyette Yûsuf’un kardeşlerinin şaşkınlığı kelimelere de yansımıştır: “Einneke le ente Yûsuf” cümlesi kekeleyen insanın sözcükleri telaffuz etmede çektiği zorluğu hatırlatmaktadır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere Kur’an’ın seçtiği lafızlar, manayla yoğrulmuş; mana ise, lafızlara yansımıştır. Yine, وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ (94) فَكَبَّوْا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ “Onlar ve azgınlar, tepe taklak oraya atılırlar. İblis’in bütün askerleri de.”¹⁴⁰ âyetinde ateşe atılmayı ifade eden “kübkbî (ككبوا)” lafzının ses tonu ile ateşe atılma sırasındaki hareketin ses tonunu canlandırmaktadır.¹⁴¹

Benzer şekilde Burûc sûresinde geçen إن بطش ربك لشديد¹⁴² âyetindeki بطش (batş) kelimesi, sert tutmak demektir. Bu lafız “şedîd” lafzı ile tavsif edilince, manası kat kat artar ve daha da ciddileşir.”¹⁴³ Batş kelimesini oluşturan harflerin mahreclerine bakıldığında ب (bâ), ط (tı) ve ش (şîn) harflerinin içerdiği sıfatlarla batş lafzının ifade ettiği mana birlikte düşünüldüğünde Kur’ân i’cazının bariz bir şekilde ortaya çıktığı görülecektir. Seyyid Kutub bu âyetteki lafız-mana ilişkisine şu şekilde dikkat çekmektedir: “Yüce Allah’ın yakalamasının hakikati ve şiddetinin buralarda zikredilmesi, hâdisede geçen, dolayısıyla bunu yapanların ve diğer insanların kendilerinde bir varlık hissederek zalimane emellerini tatbik ettikleri basit kuvvetlerini, büyük görme sevdasında bulunanlar için münasiptir. Asıl şiddetli yakalayış, yer ve göklerin sahibi Cebbâr olan Yüce Allah’ın yakalayışıdır. Yeryüzünün ve zamanın mahdut bir kısmında mü’minlere musallat olan aciz aşağılık mahlûkların yakalayışı değil. “Muhakkak Rabbinin yakalayışı” şeklindeki ifade, Hz. Peygamber ile Yüce Allah arasındaki bir alakayı da ortaya koymaktadır. Her an yardımını isteyip güvendiği, rubûbiyyetine sığındığı Rabbi O’dur. ربك (Rabbike) şeklindeki izafet, facirlerin mü’minleri baskı altında tuttuğu bir zamanda çok büyük bir değer ifade eder.”¹⁴⁴

İşlenen konular açısından sûreye bakıldığında bu kısa sûrede toplam 50 (dâl: 24, cîm: 7, bâ’: 11, kâf: 6 ve tı: 2) defa kalkale harfleri kullanılmıştır. Bu harflerin geldiği kelimelerde, manalarıyla muhatabı etkilediği gibi sesleriyle de inkârcılar susturulmakta ve manzaranın vahameti gözler önüne serilmektedir.

Sonuç

Mekke’nin ikinci merhalesinde nâzil olan Burûc sûresi, yirmi iki âyetten oluşmakta olup âyetler secili, vezinli ve kafiyelidir. Bu sûrenin asıl mihveri, başta Hz. Peygamber (s.a.s.) olmak üzere müminleri teselli etmek, ehl-i küfre gözdağı vermek, yaptıkları işkencelerin ve sürdürdükleri aleyhte propagandaların hesabının mutlaka sorulacağını bildirmektir.

Burûc sûresi’nin, aralarında kadınların da bulunduğu bir kısım müslümanın Habiştan’a

¹³⁹ Yûsuf, 12/90.

¹⁴⁰ Şuarâ, 26/94-95.

¹⁴¹ Kutub, Seyyid, *Kur’an’da Edebi Tasvir*, çev: M. Yolcu, Çizgi Yay., İstanbul 1991, s. 120.

¹⁴² Burûc, 85/12.

¹⁴³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 732.

¹⁴⁴ Kutub, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, VI, 3875.

hicret ettiği bir dönemde nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Sûrede zikredilen Ashâbu'l-Uhdûd kıssası, Mekkeli Müslümanların başına gelenlerin, hendeklerde işkencelere maruz bırakılan Necran Hıristiyanlarının başına da geldiği hususunu hatırlatmaktadır. Dolayısıyla inananların daima birbirine destek olunması gerektiği, geleceği inşa etmenin ancak tarihten ders çıkarılarak mümkün olunabileceği mesajı verilmektedir. Hz. Peygamber'le (s.a.s.) birlikte Mekke'de kalanlar başta olmak üzere Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar teselli edilmekte; Mekke şirk toplumu uyarılmakta, Habeşistan toplumuna ve idarecilerine de önemli hatırlatmalar yapılmaktadır.

Burûc sûresinde mü'minlerin karşı karşıya kaldığı zorlukları vurgulamak için Arap dilinin aşına olduğu birçok üslûp kullanılmaktadır:

(1) Burûc sûresi, peş peşe üç kasemle başlamakta, bu sayede vurgulanmak istenen meselelere dikkat çekilmektedir.

(2) Burûc sûresinde te'kit üslûbuna başvurulmaktadır. Bazen aynı âyette birden çok te'kit unsuru kullanılmaktadır.

(3) Sûrede kıssa üslûbu da ele alınmaktadır. Mekke şirk toplumunca bilinen Ashâbu'l-Uhdûd kıssası ile Firavun ve Semûd hâdiseleri veciz bir şekilde zikredilmektedir. Sûredeki kıssalar, ayrıntılara yer verilmeksizin hak-batıl mücadelesi bağlamında ele alınmaktadır.

(4) Sûrede terğîb ve terhîb üslûbu da kullanılmıştır. Bu üslûpla mü'minler teselli edilmek suretiyle nimetlerle müjdelenmekte; ehl-i küfür ise, cehennem azabıyla uyarılmaktadır.

(5) Burûc sûresinde lafız-mana bütünlüğü çerçevesinde zikredilen âyetler kısa ve etkileyicidir. Gerektiğinde vurgulayıcı kelimelere başvurulmuştur. Mesela, “Şüphesiz Rabbinin yakalayışı şiddetlidir.”¹⁴⁵ âyetinde gelen *batş* lafzını oluşturan harflerin çıkardığı ses ile “yakalayış” manası birlikte düşünüldüğünde bu üslûbun önemi fark edilecektir.

Mekkî sûrelerin üsûbu ile Burûc sûresinde ele alınan konular dikkatle incelendiğinde, bunların Kur'ân'ın genel hedefleri ile bütünlük arzettiği, sûre-Kur'ân uyumunu ortaya koyduğu görülecektir.

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed, *Tefsîru Cüz'i 'Amme*, Dâr İbn Zeydûn, 2. baskı, Beyrût 1409/1989.

Âlûsî, Şehâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve Seb'i'l-Mesânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrût ts.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, Milliyet Yay., 1988.

-----, *Kur'an-ı Kerîm'in Yüce Meâli*, Şura Yay.

Beğavî, Ebû Muhammed, el-Husayn el-Ferrâ', *Me'âlimu't-Tenzil*, Mısır 1354.

¹⁴⁵ Burûc, 85/12.

- Beydâvî, el-Kâdî Nâsiruddîn, *Envâru't-Tenzîl*, Beyrût 1320. (Mecmu').
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân'ı-Kerîm'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Akçağ Yay., Ankara 1991.
- , *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakât-u'l-Müfessirîn*, İstanbul 1973.
- Birişik, Abdulhamit, "Sûre", DİA, TDV Yayınları, XXXVII, 539, İstanbul, 2009.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1993.
- Çiçek, M. Halil, 20. *Asırda Kur'ân İlimleri Çalışmaları*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.
- Çelik, Muhammed, *Kur'ân'ın İknâ Husûsiyeti*, Çağlayan Yay., İzmir 1996.
- Derveze, İzzet, *Kur'ânu'l-Mecid*, çev. Vahdettin İnce, Ekin Yay., 1997.
- , *et-Tefsîru'l-Hadîs*, çev. Şaban Karataş, Ekin Yay., İstanbul 1997.
- Drâz, M. Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'an*, çev. Suat Yıldırım, Işık Yay., İzmir 1994.
- Ebu Hayyân, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b.Yûsuf b. Hayyan el-Endulûsî, *el-Bahru'l-Mühît*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût 1990.
- Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm İlâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrût ts.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Yay., İstanbul 1971.
- Havva, Sa'îd, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, Dâru's-Selâm, 2. baskı, 1409/1984.
- Hâzin, Firûzâbâdî, *Lubbâbu't-Te'vîl*, Beyrût, 1320. (Mecmu')
- İbn 'Aşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru't-Tunus li'n-Neşr, Tunus ts.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ', İsmail b. 'Umer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, 1. baskı, Beyrût 1414/1994.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn, Muhammed b. Mukrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Meârif, Kâhire 1401/1981.
- Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1.baskı, Beyrût 1994.
- Kılıç, Sadık, *Yemin Olsun ki*, İhtar Yay., İstanbul 1996
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1415/1995.
- Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 17. baskı, Daru'ş-Şurûk, Beyrût 1992.
- , *Kur'an'da Edebi Tasvir*, çev: M. Yolcu, Çizgi Yay., İstanbul 1991.
- , *Meşâhidu'l-Kiyâme fi'l-Kur'ân*, 8. baskı, Dâru'l-Meârif, Kahire 1994.
- Merağî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Fikr ts.

Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Kur'ân'ı Nasıl Anlayalım?*, çev. Bekir Karlığa, 6. Baskı, İşaret Yay., İstanbul 1991.

Müslim, Mustafa, *Mebâhis fi't-Tefsîri'l-Mevdûi*, 2. baskı, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1418/1997.

Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, *İ'rabu'l-Kur'ân*, thk., Zubeyr Ğâzî Zâhid, Mektebetu'n-Nahdeti'l-Arabiyye, 3. baskı, Beyrût 1409/1988,

Nesefî, Abdullah b. Ahmed, *Medâriku't Tenzîl*, thk. Mervân Muhammed eş-Şekkâr, Dâru'n-Nefâis, 1. baskı, Beyrût 1416/1996.

Okiç, Tayyib, *Tefsir ve Hadis Usûlünün Bazı Meseleleri*, Nun Yay., İstanbul 1995.

Râzî, Fahrüddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Mektebu'l-A'lâmi'l-İslâmî, 3. baskı, Kûm 1311.

Rızâ, Muhammed Reşîd, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, thk. İbrahim Şemsüddîn, 1. baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1420/1999.

Sâlih, Subhî, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 17. baskı, Beyrût 1988.

Süyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *ed-Durru'l-Mensûr*, Kum 1403/1983.

-----, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Dâr İbn Hazm, 1. baskı, Beyrût 1429/2008.

Şâtîbî, Ebu İshâk, *el-Muvâfekat fi Usûli's-Şerîa*, Beyrût 1994.

Şengül, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yay., İzmir 1994.

Şimşek, M. Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yay., 2. Baskı, İstanbul 1998.

Tabatabâî, es-Seyyid Muhammed Hüseyn, *el-Mîzân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyyi, Kûm 1394/1974.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1988.

Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. 'Umer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğevâmidi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütubi'l-'Arabî, Beyrût 1362/1947.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-'İrfân*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1412/1991.

Zerkeşî, Bedruddîn, Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, 3. baskı, 1400/1980.